

DEUİFD LII / 2020, ss. 269-297.

Usûlün Fürû‘a Yansıması Bağlamında Cessâs’ın Âhâd Haber Anlayışı

-Şerhu Muhtasari’t-Tahâvî Örneği-

Ömer KORKMAZ*

ÖZ

Sünnet’in Kur’ân’dan sonra İslam Hukukunun ikinci kaynağı konumunda olduğu hususunda İslam âlimlerinin çoğunluğu görüş birliği içindedir. Bununla birlikte haber-i vâhidin dini hükümlerde delil olarak kullanılması meselesi - sübûtunun zannî olması nedeniyle- ilk dönemlerden itibaren ciddi tartışmalara konu olmuştur. Özellikle Hanefî mezhebinin kurucu imamı Ebû Hanîfe haber-i vâhidleri delil olarak kullanmamakla itham edilmiş, onun daha çok re’yiyle hüküm verdiği iddia edilmiştir. Ancak Ebû Hanîfe’nin âhâd haberleri delil olarak kullanmadığı iddiasının yersiz olduğunu ispatlamak için pek çok eser kaleme alınmıştır. Cessâs da bu iddianın doğru olmadığını göstermek için eserlerinde bu konuya oldukça geniş şekilde yer vermiştir. Bu bağlamda Hanefîlerin âhâd haberlere bakışını ve âhâd haberlerin Hanefî mezhebindeki kaynak değerini de ihtiva eden ilk kapsamlı usûl eseri ile birçok fûrû eseri yazmış olması Cessâs’ın açıklamalarına ayrı bir değer katmaktadır. Bu çalışmada, Hanefî mezhebinin kurucu imamlarının ve onların öğrencilerinin fıkıh usûlü anlayışlarının sonraki dönemlere aktarılmasını sağlayan Hanefî âlim Cessâs’ın âhâd haberlere yönelik değerlendirmeleri ele alınmıştır. Cessâs’ın *Şerhu Muhtasari’t-Tahâvî* adlı fıkıh eseri genel olarak incelenerek haber-i vâhide yaklaşımı adı geçen eser çerçevesinde izah edilecektir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Cessâs, *Şerhu Muhtasari’t-Tahâvî*, Âhâd Haber, Haber-i Vâhid.

---

* Dr. Öğr. Üyesi, Çukurova Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, Assistant Professor Dr., Çukurova University, Faculty of Theology, Department of Islamic Law, Adana/Turkey, okorkmaz@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-8070-5398.

Makalenin Hakemlere Gönderiliş Tarihi : 01/10/2020

Makalenin Hakemlerden Geliş Tarihi : 28/11/2020

**JASSAS' UNDERSTANDING OF AKHBAR AL-AHAD IN THE
CONTEXT OF REFLECTION OF USUL ON FURU' AL-FIKH -
SHARH MUHTASAR AL-TAHAWI EXAMPLE**

ABSTRACT

The majority of Islāmic scholars agree that the Sunnah is the second source of Islāmic Law after the Qur'ān. However, the issue of using the Khabar al-wahid as evidence in religious decrees has been the subject of serious discussions - because the substrate is presumed- since the first periods. In particular, Abū Ḥanīfa, the founding imām of the Hanafī madhhab, was accused of not using the Khabar al-wahid as evidence, it was claimed that he gave a verdict with his ruling. However, many works have been written to prove that Abū Ḥanīfa's claim that he did not use the akhbar al-ahad as evidence is unfounded. Jassas also covered the subject extensively in his works to show that this claim is not true. In this context, the fact that he wrote the first usūl and many furū' al-fikh works, which includes the view of the Hanafīs to the Akhar al-ahad and resource value of the akhbar al-ahad by the Hanafī madhhab, adds a special value to Jassas's statements. In this study, the evaluations of the Hanafī scholar Jassas, who helped the founding imāms of the Hanafī madhhab and their students to transfer their understanding of fiqh to the next periods, will be discussed. Jassas's fiqh work called Muhtasar al-Ṭahawi will be examined in general and his approach to Khabar al-wahid will be explained within the framework of the related work.

Keywords: Islamic Law, Jassas, Sharh Muhtasar al-Ṭahawi, Akhbar al-ahad, Khabar al-wahid.

GİRİŞ

Haber-i vâhid ya da âhâd haber doğru ya da yalan/yanlış olma ihtimalini taşıyan haber ile tek, bir ve ferd/ferdler anlamına gelen vâhid/âhâd kelimelerinden oluşan mürekkep bir kavramdır. Sözlük anlamı itibarıyla bir kişinin haberi demek olan haber-i vâhid ıstılahta sahabe, tâbiîn ve tebe-i tâbiîn dönemlerinde tevâtür seviyesine ulaşamayan yani bir veya birkaç ravi tarafından rivayet edilen hadis demektir.¹

¹ Ali b. Muhammed b. Ali Cürçânî, *et-Ta'rifât* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1983), 96-97.

Hanefîler, âhâd haberleri delil olarak kullanma noktasında bazı eleştirilere maruz kalmışlardır. Bu eleştiriler bazen Ebû Hanîfe'nin şahsına, bazen de mezhebin usûl anlayışına yönelik olmuştur. Zaman zaman bu eleştirilerin tekfire varıncaya kadar ileri gittiği de görülmektedir. Bu eleştirilerin temelinde de Ebû Hanîfe'nin hadis kullanmadığı iddiası bulunmaktadır.² Hanefî fıkıh kitaplarında ilk dönemlerden itibaren bu eleştirilere cevap mahiyetinde ifadeler yer verildiği görülmektedir. Aşağıda görüleceği üzere Cessâs da eserinde, fıkıh kitabı olmasına rağmen, haber-i vâhidin Hanefîler nezdindeki konumuna dair oldukça fazla değerlendirmede bulunmaktadır. O, bazen mezhebin kurucusu Ebû Hanîfe'nin ismini vererek bazen de “bizim usûlümüzde” diyerek aksine delil bulunmadıkça tüm âhâd haberlerin kabul edilmesinin temel ilke olduğunu belirtir. Bu çalışmada *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*'deki haber-i vâhid konuları genel olarak incelenerek Cessâs'ın haber-i vâhide yaklaşımı ilgili eser çerçevesinde izah edilecektir. Daha sonra Cessâs tarafından Hanefî usûl anlayışının fûrû'a yansımaları bağlamında nassa ziyade yapılamayacağı gerekçesiyle reddedilen âhâd haberlere örnekler verilecektir.

Cessâs'ın âhâd haberle ilgili verdiği bilgiler Hanefîler açısından ayrı bir önemi haizdir. Zira bilindiği üzere Hanefî mezhebi âhâd haberler ile amel etmemekle itham edilmiş bir mezheptir. Nitekim sonraki dönemlerde Hanefî âlimleri bu ithamın yersiz olduğunu ispatlamak için pek çok eser kaleme almışlardır.³ Dolayısıyla Hanefîlerin âhâd haberlere bakışını ve âhâd haberlerin Hanefîler katında değerini ifade eden ilk kapsamlı usûl ve fûrû eserlerini yazmış olması Cessâs'ın açıklamalarına ayrı bir değer katmaktadır. Böylece Cessâs, yazdığı eserlerde Hanefîlerdeki usûl anlayışının fûrûya yansımalarını açık örneklerle göstermiş olmaktadır.

² Ebû Bekr el-Hatîb Ahmed b. Ali b. Sabit Hatîb Bağdâdî, *Târîhu Medînetüselâm ve abbâru muhaddîsîhâ*, thk. Beşşar Avvad Ma'ruf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1422), 15/554-556. Ayrıca bk. Sahiron Syamsuddin, “Ebu Hanife'nin Haber'i Vâhid'i Delil Olarak Kullanması”, çev. A. Kadir Evgin, *Kabramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (2003), 145-147.

³ Hasan Kayapınar, *Hanefî Mezhebinde Ahad Haber Teorisi: Ali El-Kari Örneği* (Ankara: Akademişyen Kitabevi, 2018), 96.

1. Cessâs ve *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*

Irak Hanefî ekolünün en önemli simalarından olan Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cessâs (ö. 370/981) kendi döneminin Hanefî otoritelerinden birisi kabul edilmiş ve İsa b. Ebân (ö. 221/836) ve Kerhî (ö. 340/952) ile birlikte Hanefî doktrininin oluşmasında önemli rol oynamıştır. Ayrıca Cessâs yazdığı usûl eseriyle Hanefî mezhebinin kurucu imamlarının ve onların öğrencilerinin yazılı olmayan fıkıh usûlü anlayışlarının sonraki dönemlere aktarılmasını sağlamıştır. O, Ebû Hanîfe (ö. 150/767) zamanından 4/10. yüzyılın ortalarına kadar ulaşan yaklaşık iki yüz yıl boyunca Hanefî usûl geleneğinin ürettiği teorik birikimi ayrıntılı bir şekilde ortaya koyan bir fıkıh usûlü eseri kaleme almıştır. Cessâs'ın bu eseri Hanefî mezhebinin görüşlerini detaylı bir şekilde ihtiva eden elimizdeki yazılı ilk usûl eseridir.⁴ Cessâs âhâd haberle ilgili görüşlerine de *el-Fusûl fi'l-usûl* adlı bu usûl eserinde detaylı bir şekilde yer vermiştir.⁵

Cessâs âhâd haberlerle ilgili teorik tartışmalara ve savunulara usûl eserinde yer vermekle birlikte, Ebû Ca'fer et-Tahâvî'nin (ö. 321/933) muhtasar fıkıh kitabına yazdığı şerhte de âhâd haberlerle ilgili usûlün fûrûya yansımaları bağlamında önemli bilgiler vermektedir. Nitekim Cessâs, bu fıkıh kitabını usûl ve fûrû ilmini birlikte ihtiva eden bir kitap olarak kaleme aldığını özellikle vurgulamaktadır.⁶ Ayrıca o, yazdığı fıkıh kitabının ciddi incelenmesi halinde fikhî hükümlerin dayandığı usûle ve mezhebinin ilkelerine vakıf olunacağını iddia etmektedir.⁷

Cessâs'ın âhâd haber anlayışı usûl eserinde verdiği bilgiler çerçevesinde bir yüksek lisans çalışmasına⁸ konu olmuştur. Ancak bu çalışma -isminden de anlaşılacağı üzere- sadece Cessâs'ın usûl eseriyle sınırlı olup daha çok konunun teorik boyutuyla ilgilenmiştir. Dolayısıyla

⁴ Murteza Bedir, *Fıkıh, Mezhep ve Sünnet* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2004), 52.

⁵ Bk. Ebû Bekir Ahmed b. Ali er-Râzî Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl* (Kuveyt: Vezâretü'l-Evkâfi'l-Kuveytiye, 1994), 3/63-211.

⁶ Ebû Bekir Ahmed b. Ali Râzî Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî fi'l-fikhi'l-Hanefî* (Beyrut: Dârü'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2010), 1/196.

⁷ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*, 1/195.

⁸ Mustafa Gınbıroğlu, *İslam Hukuk Metodolojisinde Âhâd Haber ve Cessâs'ın (m. 917/981) Âhâd Habere Yaklaşımı* (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006).

usûl anlayışının fûrû'a yansımaları bağlamında *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî* adlı eseri ilgili çalışmada dikkate alınmamıştır. Bunun en önemli sebebi Cessâs'ın bu kitabının baskısının yakın zamanda yapılmış olmasıdır.

Cessâs'ın usûl anlayışını yansıtan çalışmalarda onun kaleme aldığı fûrû eserinin kullanılması, temsilcisi ve aktarıcısı olduğu ilk dönem Hanefî âlimlerin düşüncesinin daha net anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Zira Cessâs'ın usûl kitabının hacimli ve oldukça fazla tatbikat örnekleriyle takviye edilmiş bir eser olduğu bilinmekle birlikte⁹ o, birçok yerde konunun ayrıntılarına vâkıf olmak için daha önce yazdığı *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*'ye müracaat edilmesini tavsiye etmektedir.¹⁰ Yine fikhî konularda uzun uzadıya tartışmalarda bulunduğu, müctehidlerin konu ile ilgili görüşlerini ve dayandıkları delilleri ayrıntılı olarak izah ettiği¹¹ *Abkâmu'l-Kur'ân* adlı ahkâm tefsirinin birçok yerinde de *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî* adlı fıkıh kitabına başvurulmasını söyleyerek konunun ayrıntılarını bu fıkıh kitabına havale etmektedir.¹² Netice olarak Cessâs, hem usûl-i fıkıh eseri olan *el-Fusûl fi'l-usûl*'de hem de *Abkâmu'l-Kur'ân* adlı ahkâm tefsiri kitabında birçok muhtelif yerde ilgili konuyu daha önce *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*'de beyan ettiğini belirterek tekrar izah etmeye gerek duymadığını belirtmektedir. Bu durum Cessâs'ın fıkıh ve usûl anlayışının bir bütün halinde anlaşılabilmesinde ilgili fıkıh kitabının son derece önemli olduğunu açıkça göstermektedir.

2. *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*'de Haber-i Vâhid

Yukarıda belirtildiği üzere Cessâs âhâd haberlerle ilgili teorik tartışmalara usûl eserinde müstakil başlık altında yer vermiştir. Bununla birlikte Cessâs, *Tahâvî*'nin muhtasar fıkıh kitabına yazdığı şerhte de âhâd

⁹ Hakkı Aydın, "Cassas ve Debûsî'nin Usûllerindeki Metodları", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (2000), 17.

¹⁰ Bk. Cessâs, *el-Fusûl fi'l-usûl*, 1/69; 1/192; 1/199; 3/157.

¹¹ Yunus Vehbi Yavuz, "Ahkâmü'l-Kur'ân", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1988), 1/553; Aydın, "Cassas ve Debûsî'nin Usûllerindeki Metodları", 17.

¹² Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî Cessâs, *Abkâmu'l-Kur'ân*, thk. Abdüsselam Muhammed Ali Şahin (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîye, 1415), 1/99; 1/487; 3/54; 3/198; 3/484-485.

haberlerle ilgili usul-fürû bütünlüğü açısından önemli bilgiler vermektedir. Hatta *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî* bir fürû-ı fıkıh kitabı olmasına rağmen oldukça fazla usûl tartışmaları bulunmaktadır. Esasen Cessâs bu fıkıh kitabını -kitabının başında açıkladığı üzere- usûl ve fürû meselelerini ihtiva eden bir kitap şeklinde kaleme aldığını belirtmektedir. Ayrıca o, yazdığı fıkıh kitabı incelendiğinde fikhî hükümlerin dayandığı usûle ve mezhebinin ilkelerine vakıf olunacağını iddia etmektedir.

2.1. Haber-i Vâhîde Dair Genel İlkeler

Cessâs, yer yer hadisleri kabul noktasında fukahanın yöntemiyle ehl-i hadisin yönteminin birbirinden farklı olduğunu vurgular.¹³ “Fukahadan haberlerin kabulü ve reddi noktasında ehl-i hadisin yöntemine müracaat etmiş ve onların kurallarına itibar etmiş birisini bilmiyoruz” demektedir. Fukaha ile ehl-i hadis arasındaki yöntem farkına örnek olarak nikahta iki şahidin hazır bulunmasına dair rivayet edilen hadisleri gösterir ve bu hadisleri ehl-i hadisin zayıf kabul ettiğini belirtir. Ehl-i hadis bu hadislerin bazısını ravileri nedeniyle bazısını da mürsel oldukları gerekçesiyle reddetmiştir. Cessâs ise ilgili hadislerin bir asıl/delil tarafından reddedilmediği ve âhâd haberlerin kabul edilme şartlarına uygun şekilde rivayet edildiği takdirde kabul edilmeleri gereken sahih rivayetler olduğunu belirtir. Ayrıca kendilerine göre mürsel ile mevsul olan âhâd haberler arasında fark bulunmadığı için mürsel olan haberlerle amel etmenin vacip olduğunu söylemektedir.¹⁴

Cessâs mütevatir olarak sabit olmuş konuları âhâd haberleri gerekçe göstererek kabul etmemeyi/değiştirmeyi çok ağır şekilde eleştirerek bu durumu “akıl zayıflığı” olarak niteler. Ayrıca âhâd haberleri kabul etmekle birlikte onları Kitap ve sabit sünnete arz etmemeyi, âhâd haberlerle Kitab’ın açık anlamını değiştirmeyi, aynı şekilde âhâd haberlerle mütevatir haberlere itiraz etmeyi çok tuhaf bulur.¹⁵ Cessâs birçok yerde âhâd haberler ile “usûle” itiraz edilemeyeceğini belirtir. Ona göre bu haberlerin usûlle uyumlu bir şekilde anlaşılması ve yorumlanması

¹³ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 1/343.

¹⁴ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 4/244-245.

¹⁵ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 7/119.

gerekir.¹⁶ Cessâs'ın haber-i vahidin uyumlu bir şekilde anlaşılmasını istediği usûlle bazen Kur'ân'ın zahirini ve sabit sünneti bazen de bu iki delilden istinbat edilen yerleşik kuralları kastettiği anlaşılmaktadır.

Cessâs, aksine bir delil bulunmadıkça âhâd haberlerin kabul edilmesi gerektiğini söyler. Zira âhâd haberlerin kabulü noktasında Hanefî mezhebinin kurucusu Ebû Hanîfe'nin ilkesi ve tutumu budur. Örneğin Ebû Hanîfe'nin hurma nebiziyle abdest alınmasının caiz olduğunu söylemesinin nedeni haber-i vâhidin kıyasa takdim edilmesidir. Nitekim Cessâs'a göre hurma nebiziyle abdest alınmasının kıyasa göre caiz olmaması gerekir. Ancak âyetteki mutlak su lafzı, içinde hurma parçacıkları olan su (hurma nebizi) ile de abdest alınabileceğine delalet ettiği için ve hurma nebiziyle abdest alınabileceğine dair haber bulunduğu için Ebû Hanîfe kıyası terketmiştir.

Zira kıyasla haberin beraber mevcut olduğu durumlarda Ebû Hanîfe'nin genel ilkesi haberin esas alınmasıdır. Ebû Hanîfe'ye göre eser her ne kadar âhâd tarikiyle rivayet edilmiş olsa da nazara/kıyasa takdim edilir. Haber-i vâhid, kıyasa aykırı olmadığı takdirde kabul edilebilecek şekilde rivayet edilmiş ise kıyas ile o haber-i vâhide itiraz edilemez. Bir olayın hükmünün belirlenmesine nazar/kıyas ve eserden başka bir yol olmasa ve nazar/kıyas ve eser de teâruz ederlerse bu durumda esere göre hüküm verilir ve nazara/kıyasa itibar edilmez.¹⁷ Cessâs, daha sonra benzer ifadeleri kullanarak haber-i vâhidin kıyasa takdim edileceğini şu şekilde vurgular: “Âhâd haberler (şayet kıyasa aykırı olmasaydı) kabul edilmesini ve amel edilmesini gerektirecek şekilde rivayet edildiği zaman kıyasa muarız olması durumunda kıyasa takdim edilir ve kıyas terkedilir”.¹⁸ Yine Cessâs başka bir yerde ravinin tek kaldığı durumlarda da rivayetin kabul edilmesi gerektiğini belirtirken “bizim genel ilkemiz âhâd haberlerin kabul edilmesidir” der.¹⁹

¹⁶ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 8/332.

¹⁷ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 1/199-200.

¹⁸ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 1/210.

¹⁹ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 8/424.

Cessâs'a göre Hz. Peygamber'den (s.a.s.) rivayet edilen haberler hüküm ispat etme noktasında farklı konumlarda bulunur. Diğer bir ifadeyle haberlerin konuları itibarıyla değişen kabul şartları bulunmaktadır. Adil bir kişinin verdiği haberin kabul edildiği konular; şöhretin/yaygınlığın ve insanların onu kabul etmelerinin şart koşulduğu konular; ilim gerektiren tevatürün şart koşulduğu konular mevcuttur. Ayrıca doğum gibi bir kadının şahitliğinin kabul edildiği ya da hür, köle, kadın ya da erkek olmasına bakılmaksızın sadece adil kimsenin haberinin kabul edildiği konular da vardır. İki erkeğin veya bir erkek ve iki kadının haberinin kabul edildiği hukuk konuları ile zina gibi dört şahidin haberinin kabul edildiği konular bulunmaktadır. Dolayısıyla haberin konusunun ve haber verenin kimliğinin değişmesi haberin kabul edilmesi noktasında ilave şartların koşulmasını da ihtiyaç haline getirebilir.²⁰

2.2. Kabul Edilip Edilmemesi Noktasından Haber-i Vâhid

Cessâs, mezhebinin genel ilkesinin âhâd haberlerin kabul edilmesi olduğunu belirtir. Ancak “aksine bir delil bulunmadıkça” diye de ilave eder. Onun bu sözünden âhâd haberlerin kabul edilmesi için ilave şartların bulunduğu anlaşılmaktadır. Nitekim usûl eserinde de âhâd haberlerin kabul edilmesi için bazı şartların bulunduğunu söyler. *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî* eserinde icmâ ile ilgili bir rivayeti değerlendirirken Cessâs, âhâd haberlerin kabul şartlarından birini şu şekilde formüle eder: “Bu haber âhâd haberlerden olsa da toplum arasında yaygın olup selef ve ilim ehli olanlar onu kabul etmişler ve ravisi hakkında da olumsuz bir tavır takınmamışlar ise bu haberin kabul edilmesi gerekir”.²¹

Haber-i vâhidin kabul edilme şartlarından biri ravisi hakkında selefın olumsuz bir tutumunun olmaması ve haberin hilafına uygulamanın bulunmamasıdır. Eğer selefın ravi hakkında olumsuz yaklaşımı bulunursa ya da haberin hilafına uygulama mevcut olursa o haberin kabul edilmesi caiz olmaz. Bu nedenle Hanefiler Fatıma bt. Kays'ın rivayet ettiği “Kocasının kendisini üç defa boşadığını ancak Hz.

²⁰ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 3/270-272.

²¹ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 8/21.

Peygamber'in (s.a.s.) kendisi için süknâ ve nafaka hakkı tanımadığını²² ifade eden hadis ile amel etmemişlerdir. Çünkü bu hadisi Hz. Ömer, Aişe ve Üsâme b. Zeyd gibi sahâbiler reddetmiştir.²³

Cessâs'a göre bir âhâd haberin kabul edilmesi ve kullanılması noktasında sahabe arasında ihtilaf bulunsa ve sahabenin bir kısmı bu haberi kabul etmese bu haber ile Kur'ân'ın açık anlamına aykırı hüküm verilemez. Cessâs bu nedenle "bir ya da iki kere emmek süt haramlığını meydana getirmez"²⁴ rivayetini kabul etmeyerek süt anneden bir kere süt emmekle süt haramlığının meydana geleceğini belirtir. Cessâs'ın bu rivayetle ilgili olarak bağlamına dair bir ihtimalden söz etmesi de dikkat çekmektedir. Ona göre Hz. Peygamber'e (s.a.s.) bir ya da iki kere emen ancak sütün midesine ulaştığı bilinmeyen bir çocukla ilgili soru sorulmuş ve onun da "midesine ulaştığı kesin olarak bilininceye kadar haram olmaz" demiş olması muhtemeldir. Dolayısıyla ravi burada hükmü nakletmiş ancak haberin bağlamını ise nakletmemiştir. Ayrıca İbn Abbas'tan bu hadisin mensuh olduğu da rivayet edilmiştir.²⁵

Bilindiği üzere Hanefilere göre haber-i vâhidin kabul edilme şartlarından birisi umumu'l-belvâda varit olmamasıdır.²⁶ Cessâs'ın da bu ilkeye dayanarak birçok haberi kabul etmediği görülmektedir.²⁷ Ona göre toplumu ilgilendiren bir konuda nakledilen haberin tek kişinin rivayetiyle sınırlı olması o haberin reddedilmesini gerektirir. Zira toplumu ilgilendiren bir konuyla ilgili olan haberin meşhur ve mütevatir olarak

²² Ebû'l-Huseyn b. el-Haccâc Muslim, *Şahîhu Muslim*, thk. Muḥammed Fu'âd 'Abdûlbâki (Beyrut: Dâru İhyâ'î Turâsî'l-'Arabî, ts), "Talâk" 6.

²³ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 5/293.

²⁴ Muslim, *Şahîh*, "Radâ'" 5.

²⁵ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 5/260-261.

²⁶ Konuyla ilgili detaylı bilgi için bk. Nasî Aslan, "Hanefilerin Umümü'l-Belvâ ve Mâlikîlerin Amel-i Ehl-i Medîne İlkesi Bağlamında Haber-i Vâhid'in Değeri Üzerine" 4/2 (2004), 19-31; Mehmet Ali Yargı, "Fıkıh Usulcülerine Göre Yaygın Olarak Nakledilmesi Gereken Haberler", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 7 (2006), 153-177.

²⁷ Umumu'l-belvâ nedeniyle reddedilen hadisler için bk. Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 1/387, 388, 2/124.

nakledilmesi esastır. Çünkü o hususu şüphesiz onlara Hz. Peygamber (s.a.s.) bildirmiştir ve onlar da nakletmekle memurdurlar. Dolayısıyla böyle bir rivayetin âhâd tarikiyle nakledilmesi mümkün değildir. Örneğin erkeğin tenasül uzvuna dokunmasının abdesti bozacağına dair rivayet edilen hadis umumu'l-belvâda varit olan bir hadistir. Eğer bu hadiste belirttiği gibi tenasül uzvuna dokunmak abdesti bozsaydı, diğer bir ifadeyle Hz. Peygamber'den (s.a.s.) böyle bir hadis sadır olsaydı idrar ve dışkıının abdesti bozduğuna dair haberler gibi toplum tarafından nakledilmesi gerekirdi. Halbuki tenasül uzvuna dokunmanın abdesti bozmayacağına dair Hz. Ali, İbn Mes'ûd, Hz. Ömer, Sa'd b. Ebî Vakkâs gibi sahabenin önde gelenlerinin ve ilk asrın âlimlerinin görüşleri bulunmaktadır. Eğer tenasül uzvuna dokunmanın abdesti bozacağına dair bir hadis olsaydı bu kişilerin bilmemesi mümkün olmazdı. Aksine tenasül uzvuna dokunmanın abdesti bozacağına dair rivayet edilen hadislerin tamamı özel bir konuda varit olsa bile hüküm ifade edemeyecek tarzda zayıf olan hadislerdir. Tevatür/şöhret tarikiyle ispat edilmesi gereken bir konuda nasıl delil olabilir.²⁸

Cessâs bir kişinin haberiyle hediyein kabulü, eve girişte bir kişinin izin vermesi ve alışverişte vekil tutma gibi muamelât konularındaki haberlerde haber-i vâhidin kabulü konusunda fakihler arasında ihtilafın olmadığını belirtir. Ayrıca muamelâtlarla ilgili konularda âhâd haberle amel edilebileceğine Nur suresinin 27-28. ayetlerini²⁹ delil olarak gösterir.³⁰ Cessâs, komşunun önalım hakkının (şuf'a) olduğuna dair Abdülmelik b. Ebî Süleyman'dan rivayet edilen hadisin, haber-i vâhidin kabul edildiği konulardan olduğu için kabul edilmesi gerektiğini belirtir. Her ne kadar bu hadisi sadece Abdülmelik rivayet etmiş olsa da o

²⁸ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 1/388-389.

²⁹ Ey iman edenler! Kendinizi tanıtır izin almadan ve içinde oturanlara selâm vermeden kendi evlerinizden başka evlere girmeyin. Sizin için daha iyi olanı budur; umulur ki düşünüp anlarsınız (27). Eğer o evlerde bir kimse bulamazsanız -size izin verilmedikçe- oralara girmeyin. Size "Kabul edemiyoruz, dönün" denirse hemen dönün; bu sizin için daha nezih bir davranıştır. Allah bütün yaptıklarınızı bilmektedir (28).

³⁰ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 3/269, 273. Bk. Mustafa Gınbıroğlu, *İslam Hukuk Metodolojisinde Âhâd Haber ve Cessâs'ın (m. 917/981) Âhâd Habere Yaklaşımı* (Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 40.

önemli hadis hafızlarından biridir ve onun tek kalmış olması haberinin reddedilmesini gerektirmez. Ayrıca bu gibi muamelat konularında âhâd haberlerin -hilafına dair galip bir zan bulunmadıkça- kendilerine göre makbul olduğunu söyler.³¹

2.3. Haberler Arasında Teâruzu Giderme Yolları

Cessâs, genel ilke olarak âhâd haberlerin kabul edilmesi gerektiğini zaman zaman vurgular. Ancak bazı durumlarda rivayet edilen haberler arasında teâruz³² bulunabilir.³³ Eğer haberler sahih ise bu durumda haberlerden birinin tercih edilmesi gerekir ki buna teâruzun giderilmesi denir. Cessâs kitabında haberler arasında teâruzun giderilmesi ile ilgili birçok örnek üzerinden detaylı tartışmalara girmektedir.

Cessâs birçok yerde haberler arasındaki teâruzun giderilmesi için *usûle* müracaat edilmesi gerektiğini söylemektedir. Ancak bir yerde konuyla ilgili genel kural şeklinde şu ifadelere yer vermektedir: “Bir konuda birbirine zıt iki haber bulunduğu zaman bu haberlerin *usûle* arz edilmesi gerekir. Zira *usûl*ün desteklediği haberin delil olarak kullanılması daha uygun olur. Nitekim biz konu ile ilgili hiç haber bulunmadığı zaman ortaya çıkan yeni meseleleri içtihat yoluyla *usûle* arz ederiz. Ayrıca haberi reddeden bir asıl/delil yoksa bu durumda o haberi kıyasa da tercih ederiz”.³⁴ Haberler teâruz edip nakil ve amel edilmesi hususunda eşit olursa bu durumda kıyasa yakın olan tercih edilir.³⁵

³¹ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 3/343-344. Konuyla ilgili diğer örnekler için bk. Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 8/491.

³² Sözlükte “karşılaşmak, birbirine ters düşmek, çatışmak, çelişki” anlamlarına gelen teâruz, fıkah usûlünde delillerin çelişmesi anlamında kullanılan bir terimdir. Detaylı bilgi için bk. Şükrü Özen, “Teâruz”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/208-211.

³³ Hanefilerin haberler arasındaki teâruzu giderme yöntemleri ile ilgili yapılmış bir araştırma için bk. Hasan Kayapınar, “Ali el-Kârî'nin Teâruz Halindeki Haberlere Yönelik Değerlendirmeleri”, *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50 (2019), 137-152.

³⁴ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 8/36.

³⁵ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 7/331.

Cessâs'ın birçok yerde kullandığı “*usûl* (asıllar)” ile bazen kitap ve sünneti bazen de İslâm hukukunda yerleşik temel ilkeleri kastettiği anlaşılmaktadır. Örneğin güneş tutulduğu zaman kılınan kûsûf namazının mahiyeti ile ilgili olarak rivayet edilen haberler arasında farklılık bulunmaktadır.³⁶ Bu rivayetlerin bazılarında iki rekât olarak kılınan bu namazın her rekâtında iki rükû yapılacağı belirtilirken bazılarında her rekâtta tek rükû ile kılınacağı bilgisi yer alır. Cessâs'a göre bu durumda asıllara müracaat edilmesi gerekir. Zira haberler arasında ihtilaf bulunduğu zaman asıllara uygun olan haber tercih edilmelidir.³⁷ Asılların desteklediği haber hüküm ifade etme hususunda daha uygundur.³⁸ Burada asıl ile kastedilen namazın normal hallerde meşru kılınmış şeklidir. Namaz her rekâtta tek rükû ile kılındığı için kûsûf namazının da bu şekilde kılınması usûle uygunluk açısından daha doğrudur. Aynı şekilde kûsûf namazında kıraatin gizli³⁹ ya da açıktan⁴⁰ yapılacağı ile ilgili rivayet edilen haberler arasında teâruz bulunduğu için usûle uygun olan rivayetler ile amel edilmesi gerekir. Burada da asıl kabul edilen gündüz namazlarıdır. Dolayısıyla gündüz kılınan namazlarda kıraat gizli yapıldığı için kûsûf namazında da kıraat gizli yapılır.⁴¹

Haberler arasında teâruz bulunduğu zaman teâruzun giderilmesi açısından ilk selefın uygulaması önem arz etmektedir. Örneğin namazda bismelinin gizli okunmasıyla ilgili muhtelif haberlerin bulunduğunu söyleyen Cessâs, selefın uygulamasının zâhir bir şekilde bismelinin gizli okunmasına delalet ettiğini belirterek Hz. Peygamber'in (s.a.s.), Hz. Ebubekir'in ve Hz. Ömer'in namaz kıldırdıklarında besmeleyi gizli

³⁶ Rivayetler için bk. Ebû 'Abdullah Muḥammed b. İsmâ'îl b. İbrâhîm Buḥârî, *Şahîḥu'l-Buḥârî*, thk. Muḥammed Zuheyr b. Nâşır (b.y.: Dâru Tavḳ en-Necât, 1422), “Kûsûf” 19; Muslim, *Şahîḥ*, “Kûsûf” 1.

³⁷ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 2/180-181.

³⁸ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 1/551.

³⁹ Ebû Ca'fer Ahmed b. Muḥammed Taḥâvî, *Şerhu Meâni'î'l-âsâr*, thk. Muḥammed Zührî Neccâr - Muḥammed Seyyid Câdü'lḥâḳ (b.y.: 'Âlemü'l-Kütüb, 1994), 1/332 (1955).

⁴⁰ Buḥârî, *Şahîḥ*, “Kûsûf” 19.

⁴¹ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 2/180-181. Benzer örnekler için bk. Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 2/157, 201, 437.

okuduklarına dair birçok rivayet aktarmaktadır.⁴² Dolayısıyla konuyla ilgili rivayet edilen haberlerin muhtelif olduğu durumlarda ilk selefın uygulamasına mazhar olan rivayetin delil olarak kullanılması daha uygundur. Ayrıca besmelenin gizli okunduğuna dair rivayet edilen haberler açıktan okunmasını ifade eden haberlerden daha sahihtir.⁴³ Kaldı ki haberler eşit derecede sahih olsalar bile aralarında ihtilaf/teâruz bulunduğu zaman insanların uyguladıkları rivayet ile amel edilerek diğerinin neshedildiğine hükmedilmelidir.⁴⁴

Bir raviden rivayet edilen hadisler birbirine zıt olduğu zaman o hadislerin sanki hiç varit olmamış gibi değerlendirilerek sâkıt olduğu sonucuna varılmalı ve diğer haberlere göre hareket edilmelidir. Örneğin sabah, akşam ve yatsı namazlarında kunut yapılacağına dair Enes'ten rivayet edilen hadisler⁴⁵ bu şekilde değerlendirilmelidir.⁴⁶

Haberleri cem etmek ve birlikte amel etmek mümkün olursa bir kısmıyla diğerlerini iskât etmek ve birinin hükmünü alıp diğerlerini almamak caiz olmaz.⁴⁷ Cessâs, muarız görünen âhâd haberlerin mevcut olduğu durumlarda bu hadislerin cem edilerek birlikte kullanılacağını ve birisinin diğerini iskât edemeyeceğini belirtir. Zira bu hadislerin tamamı âhâd tarikiyle rivayet edilmiş haberlerdir ve birinin diğerine üstünlüğü bulunmamaktadır.⁴⁸ Ancak âhâd olarak rivayet edilen haberlerden bazıları diğerinin denk olamayacağı sahih bir rivayet olursa bu durumda onun tercih edilmesi gerekir.⁴⁹ Yine haberler arasında tercih yapmak gerektiği

⁴² Cessâs'ın görüşünü destekleyen diğer rivayetler için bk. Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 1/587-589. Rivayetler için ayrıca bk. Tahâvî, *Şerhu Meâni'î'l-âşâr*, 1/200-203.

⁴³ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 1/585-589.

⁴⁴ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 1/658.

⁴⁵ Tahâvî, *Şerhu Meâni'î'l-âşâr*, 1/245-246.

⁴⁶ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 1/669-671.

⁴⁷ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 2/408.

⁴⁸ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 1/221-222. Benzer şekilde cem edilen rivayetler için bk. Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 7/60, 62, 225.

⁴⁹ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 1/277.

zaman -eğer varsa- müfesser olan haber tercih edilmelidir.⁵⁰ Ayrıca kendisinde ziyade lafız/bilgi olan haberlerin tercih edilmesi daha uygundur.⁵¹

Eşit derecede iki haber bulunduğu zaman ve bu haberlerden biri ispat eder (olumlu), diğeri nefyeder (olumsuz) kalıpta olursa ispat eden haber tercih edilir. Zira nefy ve ispat aynı konudaki haberlerde mevcut olduğunda uygun olan ispat edenin tercih edilmesidir.⁵² Hazr (haram/yasak) ve ibaha (helal) konusunda iki haber bulunduğu ve hangisinin önce, hangisinin sonra olduğu tespit edilemediğinde hazrı bildiren haber tercih edilir.⁵³

Teâruz sübut açısından eşit olan iki delil arasında söz konusu olabilir. Dolayısıyla âhâd tarikiyle rivayet edilen bir haberde mevcut olan bir husus ile Kur'ân'da zikredilen bir husus arasında teâruz meydana gelmez. Bu nedenle vacip olduğu Kur'ânla sabit olan bir hüküm haber-i vâhid ile mendub hale gelemez. Zira Kur'ânla sabit olan bir hükmün değişmesi ancak haberler eşit derecede olduğu zaman caizdir.⁵⁴ Yine ilim ve amel gerektiren tevatür veya şöhret tarikiyle nakledilen haberle sabit olmuş bir hükmün ancak kendisi gibi bir haberle terk edilmesi caiz olur. Bu şekilde tevatür veya şöhret tarikiyle sabit olan hükmün âhâd haberler, teville ihtimali olan nas ve kıyas ile iskât edilmesi caiz olmaz.⁵⁵ Diğer bir ifadeyle tevatür yoluyla nakledilen ve ilim gerektirecek şekilde sahih olan bir habere kıyas ve âhâd haberle itiraz edilemez.⁵⁶

2.4. Haber-i Vâhidde Ravinin Tasarrufları

Hadislerin çoğunluğunun mana ile rivayet edildiği bilinen bir gerçektir. Bu durum hadis olarak rivayet edilen lafızlarda ravinin sözlerinin de bulunabileceğini göstermektedir. Nitekim Cessâs da bu

⁵⁰ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 2/420.

⁵¹ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 2/424, 5/196.

⁵² Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 4/118, 7/315.

⁵³ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 8/553.

⁵⁴ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 1/693.

⁵⁵ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 2/102.

⁵⁶ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 2/109.

duruma eserinde yer yer işaret etmektedir. Böyle bir durumla karşılaşıldığında Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sözü ile ravinin sözü ve tefsiri arasında tercih yapılması gerektiği zaman Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sözü ile amel etmek ve onu hükme esas kabul etmek daha uygun olur.⁵⁷

Cessâs bir kısım rivayetlerdeki bazı bölümlerin ravi tarafından eklendiğini kesin bir dille belirtir. Ona göre raviler çoğu zaman Hz. Peygamber'den (s.a.s.) bir hadis rivayet ettikleri zaman kendi sözlerini de ona atfederler ve dinleyenlerin lafızların hepsinin Hz. Peygamber'in (s.a.s.) sözüymiş gibi anlayacakları şekilde ilavede bulunurlar. Örneğin Ebû Hüreyre ve Câbir'den rivayet edilen “Hz. Peygamber (s.a.s.) taksim edilmemiş durumdaki her (gayri menkul) malda şuf'a ile hükmetti, sınırlar ayrılıp, yollar belirlendiği zaman artık şuf'a yoktur”⁵⁸ hadisindeki “sınırlar ayrılıp, yollar belirlendiği zaman artık şuf'a yoktur” şeklindeki son kısmın ravi tarafından ilave edildiğini söyler.⁵⁹

Evlilikten sonra cinsel birliktelik yaşamadan koca ölse, mehir de belirlenmemiş olsa Hanefilere göre kadına mehr-i misil verilmesi gerekir.⁶⁰ Bu hususta delil olarak zikredilen hadisi “Eşca' kabilesinden birkaç kişi”⁶¹ şeklinde râvilik yönleri itibariyle durumları bilinmeyen şahıslar rivayet etmiştir. Meçhul şahısların bulunması hadisin tenkit edilmesine neden olmuştur. Ancak Cessâs'a göre ravilerin meçhul olması haberlerinin reddedilmesini gerektirmez. Çünkü âhâd haberler başka bir haber rivayet ettiği bilinmeyen kişilerden rivayet edilse bile kabul edilir. Kaldı ki bu meçhul kimseler adil oldukları kabul edilen sahabedendirler.

⁵⁷ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 4/35-36.

⁵⁸ Buḥârî, *Şahîh*, “Şuf'a” 1.

⁵⁹ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 3/348-349.

⁶⁰ Muhammed b. Ferâmûz Molla Hüsrev, *Dürrerü'l-bükkâm fî şerhi Gureri'l-ahkâm* (b.y.: Dâru ihyâi'l-kütübî'l-arabiye, ts), 1/342.

⁶¹ Suleymân b. Eş'as Ezdî es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebû Dâvûd*, thk. Muḥammed Muḥyiddîn 'Abdulḥamîd (Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, ts), “Nikâh” 32; Muḥammed b. 'Îsâ b. Şevre b. Mûsa b.ed-Ḍaḥḥâk Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, thk. Aḥmed Muḥammed Şâkir-Muḥammed Fu'âd 'Abdülbâkî-İbrâhîm Utve 'Avd (Mısır: Şirketü Mektebeti ve Maṭbaati Muştafa el-Bâbî el-Halebî, 1975), “Nikâh” 44.

Ayrıca Abdullah b. Mes'ûd gibi sika birinin o şahısların haberini kabul etmesi de onların adil olduklarını gösterir. Nitekim onların haberini Abdullah b. Mes'ûd kabul etmiş ve verdiği hüküm Hz. Peygamber'in (s.a.s.) hadisine uygun olduğu için sevinmiştir. Ayrıca bu hadisi kabul etmeyenler de benzer birçok hadisle istidlalde bulunmuşlardır. Örneğin "Allah size (Safa ile Merve arasında) sa'yi yazdı (farz kıldı). Sa'y yapın"⁶² hadisini başka bir rivayeti bulunmayan bir kadın rivayet etmiştir. Yine "yaş hurma kuru hurma" hadisini kim olduğu bilinmeyen Ebû Ayyâş rivayet etmiştir.⁶³ "Kâmetin teker teker okunacağına" dair haberi⁶⁴ de Ebû Cafer, Ebu'l-Müsennâ'dan rivayet etmiştir ki ikisi de meçhuldür. Bunun gibi rivayeleri arasında tâbîinden ve diğerlerinden birçok meçhul şahıslar bulunan haberleri kabul etmişlerdir. Hal böyle olunca Abdullah b. Mes'ûd'un yanında rivayet eden ve onu ikna eden iki sahabinin haberi nasıl reddedilebilir?⁶⁵

3. Nassa Ziyade Yapılamayacağı Gerekçesiyle Reddedilen Âhâd Haberler

Nas kelimesinin İslâmî literatürde farklı anlamları olmakla birlikte burada daha çok "kat'î bir şekilde sabit olmuş ve delâletinde de kesinlik bulunan dinî metinler (Kur'ân ve ma'rûf sünnet)"⁶⁶ anlamına geldiği söylenebilir. Ziyâde ise artmak, arttırmak anlamında olup "nassa ziyade" genel anlamda "bir nassın içerdiği anlama başka bir delile dayanarak ilk nassın ortaya koymadığı bir anlam veya hüküm ilave etmek"⁶⁷ demektir.

⁶² Ebû 'Abdullah Muhammed b. İdrîs Şâfi'î, *el-Musned* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1400), 372.

⁶³ Tirmizî, *Sünen-i Tirmizî*, "Büyü" 14.

⁶⁴ Ebû Dâvûd, *Sünen-i Ebû Dâvûd*, "Salât" 29.

⁶⁵ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 4/408-410.

⁶⁶ Murat Şimşek, "Hanefî Fakihlerin Haber Anlayışlarının Bir Göstergesi Olarak Nass Üzerine Ziyâde Meselesi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 13 (2009), 106.

⁶⁷ Yunus Apaydın, *İslam Hukuk Usûlü* (Kayseri: Kardeşler Ofset, 2016), 274. Ayrıca konuyla ilgili yapılmış çalışmalar için bk. Kamil Yelek, "Nas Üzerine Ziyâdenin Mahiyeti ve Bunun Fürû-i Fıkha Etkisi", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 35 (2020), 43-75; Muharrem Yılmaz, "Nassa Ziyâde Problemi ve Fikhî İhtilâflara Etkisi (Hanefî ve Şâfi Mezhepleri Örneğinde)", *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (2018), 1-24.

Nas üzerine ziyade, mezhepler tarafından kabul edilen bir durumdur. Ancak bu ekleme işini Hanefiler nesih sayarken⁶⁸ diğer mezhepler beyan kabul etmişlerdir.⁶⁹ Bu yaklaşımın sonucu olarak Hanefiler nassa ziyadenin haber-i vahidle yapılamayacağını, ancak mütevatir veya meşhur sünnet gibi güçlü delillerle yapılabileceğini söylerler.⁷⁰ Cumhur ise bu işlemin haber-i vahid ve kıyasla da yapılabileceğini öne sürer.⁷¹ Cessâs da Hanefî mezhebinin anlayışına uygun olarak âhâd haberlerle nassa ziyade yapılmasının caiz olmadığını söylemekte⁷² ve haber-i vahid ile Kur'ân ve sabit sünnete muâraza edilemeyeceğini belirtmektedir.⁷³ Bu başlık altında nassa ziyade yapılamayacağı gerekçesiyle Cessâs tarafından reddedilen âhâd haberlere örnekler verilecektir.

3.1. Abdestte Ağız ve Burnun İçini Yıkamak

Abdestte ve gusülde su ile ağzın içinin yıkanmasına mazmaza, burnun temizlenmesine ise istinşâk denilir. Hanefilere göre mazmaza ve istinşâk, abdestte sünnet olup farz değilken gusülde farz kabul edilmektedir.⁷⁴ Dolayısıyla abdest alırken kişi mazmaza ve istinşâk yapmasa mekruh olmakla birlikte bu abdestle namaz kıldığında onu

⁶⁸ İbn Kayyim el-Cevziyye sünnetle Kur'ân nassına yapılan ziyadenin nesih sayılmasını eleştirmektedir. Bu eleştiriler için bk. Fatih Çınar, "İlâmu'l-Muvakkî'in'in Takdim ve Tahlîli", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/53 (2017), 847-849.

⁶⁹ Konuyla ilgili mezheplerin görüşleri ve mukayesesi için bk. Mehmet Ali Yargı, *Meşhur Sünnetin Dindeki Yeri* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2009), 260-274.

⁷⁰ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 6/166.

⁷¹ Huccetu'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *Mustaşfâ fî 'ilmi'l-üşûl*, thk. Muhammed 'Abdusselâm 'Abduşşâfi (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1993), 94-95; Alâaddin Muhammed b. Abdilhamid Üsmendî, *Bezlü'n-nazar fî usûli'l-fıkıh* (Kahire: Mektebetü't-Türâs, 1992), 359.

⁷² Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 5/388, 395; 6/160.

⁷³ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 5/261.

⁷⁴ 'Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Hanefî Kâsânî, *Bedâ'i' u's-şanâ'i' fî tertîbi's-şerâ'i'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 1/21, 34; Ebû'l-Hasen Burhânüddîn 'Alî b. Ebî Bekr b. 'Abdilcelîl Fergânî Mergînânî, *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedâ*, thk. Tallal Yusuf (Beyrut: Daru'l-İhyâ'i Tûrâsî'l-'Arabi, ts), 1/16, 19.

tekrar iade etmez. Ancak gusül alırken bunları terk eden kişinin Hanefilere göre namazını iade etmesi gerekir.

Cessâs'a göre mazmaza ve istinşâk abdestin farzlarından değildir. Çünkü Mâide suresinin 6. ayetinde⁷⁵ abdestin farzları beyana ihtiyaç duyulmayacak şekilde açık (müfesser) olarak ifade edilmiştir. Dolayısıyla mazmaza ve istinşâk abdestin farzlarına ilave edilecek olsa bu nassa ziyade demek olur ki bize göre haber-i vahidle nassa ziyade caiz değildir. Ayrıca "Oruçlu olmadığın müddetçe istinşâkta mübalağa et" vb. hadislerle de aynı şekilde haber-i vahid olduğu için nassa ziyade yapılamaz, bu hadislerde yapılması istenenlerin nedbe hamledilmesi gerekir.⁷⁶

3.2. Zina Suçunun Cezasında Sürgün Verilmesi

Hangi eylemlerin zina kapsamına girdiği konusunda mezhepler arasında farklılık bulunmakla birlikte genel olarak zina "evlilik dışı meşrû olmayan cinsel ilişki" şeklinde tanımlanır. Diğer semavî dinlerin ve insanlığın ortak kültürünün her devirde büyük günah ve suç olarak gördüğü zinayı İslâm dini de haram kılp büyük günahlardan saymış ve bu suçu işleyenlere bazı dünyevî-cezâî yaptırımlar öngörmüştür.⁷⁷

İslâm hukukunda zina suçunu işleyene verilen ceza kişinin muhsan⁷⁸ olup olmamasına göre değişmektedir. Muhsan olması

⁷⁵ Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın; başlarınızı meshedin, ayaklarınızı da topuk kemiklerine kadar (yıkayın). Eğer cünüp olursanız temizlenin. Şayet hasta veya yolculuk halinde veya içinizden biri ayak yolundan gelirse yahut kadınlarla cinsel ilişkide bulunursa, bu hallerde su bulamadığınız takdirde temiz bir toprağa yönelin (teyemmüm edin), yüzünüzü ve ellerinizi onunla meshedin. Allah size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez, fakat O sizi tertemiz kılmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.

⁷⁶ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 1/338.

⁷⁷ Hüseyin Esen, "Zina", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/440.

⁷⁸ Muhsan, zina suçunda recm cezasının uygulanabilmesi için kişide aranan niteliği ifade eden bir kavramdır. Bu niteliğin ne olduğu hususunda mezhepler arasında ihtilaf bulunmakla birlikte genel olarak müslüman olma ve geçerli bir evlilik içinde cinsel ilişkide bulunma şeklinde iki şartının bulunduğu söylenebilir. Konuyla ilgili detaylı bilgi için bk. Ebû'l-Velid Muḥammed b. Aḥmed b. Muḥammed b. Aḥmed

durumunda uygulanacak ceza recm iken, hür ve bekar olması durumunda ise yüz celde (kırbaç)'dir.⁷⁹ Bu hususlarda mezhepler arasında ihtilaf yoktur. Ancak bekar olan kişiye verilecek yüz celde cezasına ilaveten sürgün cezasının verilip verilmeyeceği noktasında ihtilaf bulunmaktadır. Diğer ifadeyle sürgünün bir had cezası mı yoksa ta'zîr cezası mı olduğu konusu ihtilafıdır. Hanefiler dışındaki çoğunluğa göre zina eden kişiye verilecek olan sürgün cezası had cezasıdır.⁸⁰ Hanefilere göre ise sürgün ta'zîr niteliğine sahip bir ceza olup gerekli görüldüğü takdirde uygulanır.⁸¹

“Zina eden erkekle zina eden kadına yüzer kırbaç (celde) vurun (Nur 24/2)” ayetinin bekar kişiye uygulanacak cezayı belirlediği hususunda iki farklı görüş sahipleri ittifak halindedir. İhtilaf edilen nokta ise konuyla ilgili rivayet edilen “Bekâr bekâr ile zina ettiğinde cezası yüz celde ve bir yıl sürgündür”⁸² hadisinin bekar olan kişiye verilecek had cezası için delil olup olamayacağıdır.

Bu hususta delil yukarıda zikredilen ayet olup bu ayette Cessâs'a göre zina haddinin tamamı (kemâl) bildirilmektedir ve ayette sürgün cezasından bahsedilmemektedir. Sürgün cezasının da had cezasına dâhil olduğunu söylemek celdenin haddin tamamı değil, bir kısmı olduğunu

---

Kurtûbî Endelûsî İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Muctebid ve Nihayetü'l-Muktesid* (Çâhîre: Dâru'l-Hadîs, 2004), 4/218-219; Şamil Dağcı, “İhsan”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/546-548.

⁷⁹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref Nevevî, *Ravdatu't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muttakin*, thk. Zuheyr eş-Şâî (Beyrut: el Mektebetü'l-İslâmî, 1991), 10/86; Molla Hüsrev, *Dürerü'l-bükkâm*, 2/63; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Muctebid*, 4/217-219.

⁸⁰ 'Alî b. Muḥammed Mâverdî, *el-Hâvî'l-Kebîr fî fikhi mezhebi'l-İmâm's-Şâfi'î ve huve Şerḥu Muḥtaşaru'l-Muḥemî*, thk. Şeyḥ 'Alî Muḥammed Mu'avviḍ ve Dğr (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999), 13/184; Ebû İshak Şirâzî, *el-Mubezzeb fî fikhi'l-İmâm eş-Şâfi'î* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye), 3/334-336; Ebû'l-Velîd Muḥammed b. Ahmed İbn Rüşd, *el-Beyân ve't-taḥşîl ve's-serḥu ve't-tevâbu ve't-ta'îl li mesâilî'l-mustehḥace*, thk. Muḥammed Hacı ve Âḥarûn (Beyrut: Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, 1988), 16/352.

⁸¹ Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993), 9/36-37; Kâsânî, *Bedâ'i' u's-şanâ'i'*, 7/39-40; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Muctebid*, 4/219.

⁸² Buḥârî, *Şahîḥ*, “Hudûd” 21; Muslim, *Şahîḥ*, “Hudûd” 12.

söylemekle eşdeğerdir. Bu ise ayetin hükmünün neshedilmesi anlamına gelir. Ayrıca yukarıda geçen hadis âhâd haberlerdendir. Hanefilere göre âhâd haberle âyetin hükmünün neshedilmesi caiz olmadığı gibi âhâd haberle Kur'ân nassına ziyade yapılması da caiz değildir.⁸³

Cessâs'a göre Kur'ân'ın nassı söz konusu olduğunda ziyade ile noksan arasında fark yoktur. Yani Kur'ân'ın nassına bir şey ilave etmekle onun nassından bazı şeyleri çıkarmak farksızdır. Dolayısıyla bir kimse “zina eden bekâr kimsenin had cezası seksen celdedir” dediğinde nasıl nassa muhâlefet etmiş oluyorsa, “yüz celde zina haddinin bir kısmıdır” dediğinde aynı şekilde nassa aykırı hareket etmiş olur. Zira nassa ziyade yapıldığında yüz celde tam had cezası olmaktan çıkarılarak haddin bir kısmı yapılmış olur. Nasta noksanlık yapıldığında örneğin “zina suçunun cezası seksen celdedir” denildiğinde ise had cezasının bir kısmı haddin tamamı yapılmış olur. Netice olarak bir kısmını, tamamı kılmak ya da tamamını bir kısmına indirgemek arasında yani ziyade ile noksan arasında bir fark bulunmamaktadır.⁸⁴

Bir yıl sürgün hadisi ile Kur'ân nassının neshedilmesi ya da aralarında ziyade ilişkisinin olması hadisin ayetten sonra geldiği kabul edildiğindedir. Ancak hadisin önce, celde ayetinin sonra nâzil olduğu düşünüldüğünde -ki Cessâs'a göre bu mümkündür- bu durumda ayet hadiste zikredilen sürgün cezasını neshetmiş olur. Zira ayet mutlak olarak gelmiştir ve zina suçunun cezasının sadece celde⁸⁵ olduğunu göstermektedir.⁸⁶

3.3. Şâz Kıraatle Amel Edilmesi

Bilindiği üzere Kur'ân'dan olduğu iddia edilen fakat bize tevatür yoluyla kesin tarzda gelmeyen kıraatler bulunmakta olup cumhur tarafından bunlara “şâz kıraat” adı verilmektedir. Bazı sahâbilerin kendi özel mushaflarında bulunan bu kıraatlerin Kur'ân sayılmayacağı hususunda

⁸³ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 6/159-160.

⁸⁴ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 6/160-161.

⁸⁵ Sürgünün ise Hanefilere göre tazir cezalarından olduğu kabul edilmektedir. Nitekim Cessâs da sonraki başlıkta bu hususu ele almaktadır. Bk. Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 6/162-167.

⁸⁶ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 6/162.

İslâm âlimleri ittifak halindedirler. Dolayısıyla bu kıraatler, namazda okunamayacağı gibi okunması durumunda namaz sahih olmaz. Ayrıca bu kıraatler inkâr edilmeleri halinde kişinin küfrünü gerektirmez. Ancak şâz kıraatlerin kaynak olup olamayacağı, yani bunların hüküm istinbâtında kullanılıp kullanılmayacağı hususunda İslâm hukukçuları farklı görüşlere zâhip olmuşlardır. Hanefîlere göre mütevâtir olmayan fakat meşhur yolla nakledilmiş olan kıraatler hüküm istinbâtında kullanılır ve bunlarla amel edilmesi gerekir. Mâlikî, Hanbelî ve bir kısım Şâfiîlere göre ise bu kıraatler ile amel edilmez.⁸⁷

İslam hukukunda kişiler bazı durumlarda kefâret olarak oruç tutmakla yükümlü tutulmuşlardır. Bunlardan birisi de bilerek yapılan yeminin bozulması durumunda yemin kefâreti olarak tutulan üç gün oruçtur. Bu orucun nasıl tutulacağı konusunda İslam mezhepleri arasında ihtilaf bulunmaktadır. Hanefîler yemin kefâreti orucunun peş peşe tutulmasını şart koşmuşlardır. Diğer mezheplere göre ise bu orucun peş peşe tutulması şart değildir.⁸⁸

Hanefîler ile cumhur arasındaki ihtilafın nedeni yemin kefâretiyle ilgili olan ayette (Mâide, 5/89) Abdullah ibn Mes'ûd'un mushafında "peş peşe" anlamına gelen (متتابعات) ilavesinin bulunmasıdır. Bu ayet diğer tüm mushaflarda ve elimizdeki mevcut Kur'ân metninde "(Bunları yapma imkânını) bulamayan kimsenin üç gün oruç tutması gerekir" şeklinde iken İbn Mes'ûd'un mushafında "(Bunları yapma imkânını) bulamayan kimsenin *peş peşe* üç gün oruç tutması gerekir" şeklindedir. İşte Hanefîler

⁸⁷ İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî Rüknüddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf Tâî Nisâbü'rî Cüveynî, *el-Burbân fî usûli'l-fikih*, thk. Salâh b. Muhammed b. Uveyda (Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1997), 1/257; Ebû'l-Hasen Seyfuddîn 'Alî b. Muhammed b. Sâlim es-Sa'lebî Âmidî, *el-İbkâm fî usûli'l-ahkâm*, thk. 'Abdurrezzâk Afîfî (Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, ts), 1/160.

⁸⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/75; Kâsânî, *Bedâ'i' u's-şanâ'i'*, 5/111; Ebû Muhammed Osmân b. Ali Zeyla'î, *Tebyünü'l-hakâik şerhu Kenzî'd-dakâik* (Bulak: Matba'atü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1313), 3/113.

yemin keffâreti konusunda İbn Mes'ûd mushafındaki “peş peşe” kaydını dikkate alarak orucun bu şartla tutulması gerektiğini söylemişlerdir.⁸⁹

Hanefilerin cumhura göre şâz kabul edilen kıraate dayanarak yemin keffâreti orucunun peş peşe tutulmasını şart koşmaları iki noktada eleştirilmelerine neden olmuştur. Birinci olarak muhaliflere göre Hanefilerin şâz kıraatle nas üzerine ziyade yaparak orucun peş peşe tutulmasını şart koşmaları, kendilerinin “âhâd haberle nas üzerine ziyade yapılamaz” ilkesiyle uyuşmamaktadır.⁹⁰ Zira bu hususta Hanefiler наста mutlak olarak zikredilen yani peş peşe olması ya da olmaması şart olmaksızın tutulması gereken oruca peş peşe kaydını ilave etmişler ve yemin keffâreti orucunun peş peşe tutulmasını şart koşmuşlardır. Bu ise âhâd haberle nas üzerine ziyade yapılamayacağı ilkelerine aykırıdır.

Muhalifleri tarafından Hanefilere yöneltilen ikinci eleştiri, onların şâz kıraatle amel noktasında tutarlı olmadıkları ifade edilmiştir. Zira onlar, yemin keffâreti konusunda İbn Mes'ûd'un kıraatiyle amel ederken, Ramazan orucunun kazası konusunda Übeyy b. Ka'b'in kıraatiyle amel etmemektedirler. Nitekim Kur'ân metninde Ramazan orucu ile ilgili ayet “İçinizden kim (Ramazan) ayına ulaşırsa, o orucu tutsun. Kim hasta olur veya yolculuk halinde bulunursa tutamadığı günler sayısınca başka günlerde kaza etsin” şeklinde iken Übeyy b. Ka'b'in mushafında kazası tutulacak bu günlerin “peş peşe” olması kaydı bulunmaktadır. Buna rağmen Hanefiler yemin keffâreti orucunun aksine Übeyy b. Ka'b'in kıraatiyle amel etmemekte⁹¹ ve Ramazan orucunun kazasının peş peşe olmasını şart koşmamaktadırlar.⁹²

Cessâs muhalifler tarafından yöneltilen bu eleştirilere cevap verir. Ona göre yemin keffâreti olarak tutulması istenen oruca peş peşe kaydı ile ziyade yapılması, sözü geçen ilkeleri açısından tutarlıdır. Zira peş peşe kaydı Abdullah ibn Mes'ûd'un mushafında geçmektedir. Bu kıraat ise Übeyy b. Ka'b'in kıraatinin aksine meşhur bir kıraattir. Cessâs'ın verdiği

⁸⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/75; Kâsânî, *Bedâ'i' u's-Şaná'i'*, 5/111.

⁹⁰ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 6/165.

⁹¹ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 6/166-167.

⁹² Serahsî, *el-Mebsût*, 3/75.

bilgiye göre Abdullah ibn Mes'ûd'un kıraati Ebû Hanîfe'nin yaşadığı zamanda Kûfeliler katında meşhur ve öğrenilen bir kıraattir. Zeyd'in kıraatini okudukları gibi İbn Mes'ûd'un kıraatini de okuyorlardı. Yine Sa'îd b. Cübeyr Ramazan ayında insanlara namaz kıldırıyor, bir gece Zeyd'in kıraatini, bir gece İbn Mes'ûd'un kıraatini okuyordu. Ayrıca İbrahim en-Neha'î sıbyan mekteplerinde kendilerine Zeyd'in kıraatini öğrettikleri gibi İbn Mes'ûd kıraatini de öğrettiklerini söylemiştir. Süfyân b. Uyeyne de babasının kendisine İbn Mes'ûd kıraatini okuduğunu söylemiştir. Bu rivayetler bizim için Hamza ve Kisâî'nin kıraatleri nasıl meşhur ise o insanlar için İbn Mes'ûd kıraatinin aynı şekilde meşhur olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu kıraatle Kur'ân nassına ziyade yapılması caiz olur. Zira Hanefîlere göre Kur'ân'ın nassı üzerine Kur'ân nassıyla ya da mütevâtir/meşhur haberle ziyade yapılması caizdir. Caiz olmayan ziyade ise âhâd haberle ve kıyas ile yapılan ziyadedir.⁹³

Übeyy b. Ka'b'ın kıraati ise İbn Mes'ûd'un kıraati ile aynı konumda değildir. İbn Mes'ûd'un kıraati şöhret ve tevatür yoluyla sabit olmuş iken, Übeyy'in kıraati bize âhâd haber yoluyla nakledilmiştir.⁹⁴ Ayrıca Übeyy'in kıraati insanların katında şâz idi ve maruf olmayan bir kıraattir. Dolayısıyla bu kıraate dayanılarak Ramazan orucunun kazasının ister peş peşe ister ayrı ayrı şeklinde mutlak olarak tutulmasını ifade eden nassa ziyade yapılması ve Ramazan orucunun kazasının peş peşe tutulması şart koşulamaz.⁹⁵

SONUÇ

Cessâs, Hanefî mezhebi içerisinde otorite kabul edilen, mezhebin imamlarının ve onların öğrencilerinin fıkıh usûlü anlayışlarını sonraki dönemlere aktaran önemli bir Hanefî âlimdir. O yaklaşık iki yüz yıl boyunca Hanefî usûl geleneğinin ürettiği teorik birikimi ayrıntılı bir şekilde ortaya koyan bir eser kaleme alarak bu birikimi sonraki nesillere aktarmıştır. Dolayısıyla onun görüşleri Hanefî mezhebi açısından oldukça

⁹³ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 6/165.

⁹⁴ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 7/406.

⁹⁵ Cessâs, *Şerhu Muhtasari't-Tabâvî*, 6/166-167.

önemlidir. Özellikle Hanefî mezhebinin çok ağır eleştirilere maruz kaldığı âhâd haberlerin konumu gibi konularda Cessâs'ın açıklamaları daha da ehemmiyet kazanmaktadır. Ancak Cessâs'ın görüşlerinin sadece usûl eseri çerçevesinde ortaya konması eksik kalacaktır. Aksine fıkıh kitapları incelenerek onun fıkıh ve usûl anlayışının bütüncül şekilde ortaya çıkarılması gerekmektedir. Zira onun fıkıh kitapları muhâliflere cevap mahiyetinde olduğu için müdellel olarak yazılmış olup usûl konularına dair oldukça fazla malumat ihtiva etmektedir.

Şerhu Muhtasari't-Tabâvî'de Cessâs tarafından âhâd haberlere dair verilen önemli bilgilerden birisi onun “mezhebin kurucusu Ebû Hanîfe'nin temel ilkesi âhâd haberlerin kabul edilmesidir” demesidir. Zira bu Ebû Hanîfe'nin hadislerle amel etmediği sadece re'yiyle hüküm verdiği iddia ve eleştirisine cevap mahiyetindedir. Başka bir yerde de benzer şekilde “bizim genel ilkemiz âhâd haberlerin kabul edilmesidir” diyerek aksine delil olmadıkça âhâd haberlerin makbul olduğunu vurgular.

Cessâs âhâd haberler ile Kur'ân'ın açık anlamına itiraz edilemeyeceğini söylemektedir. O, mütevatir olarak sabit olmuş konuları âhâd haberleri gerekçe göstererek kabul etmemeyi/değiştirmeyi çok ağır şekilde eleştirerek bu durumu “akıl zayıflığı” olarak nitelemektedir. Ayrıca âhâd haberleri kabul etmekle birlikte onları Kitap ve sabit sünnete arz etmemeyi, âhâd haberlerle Kitap'ın açık anlamını değiştirmeyi, aynı şekilde âhâd haberlerle mütevatir haberlere itiraz etmeyi çok tuhaf bulmaktadır.

Cessâs, âhâd haberlerin usûle müracaat edilerek değerlendirilmesini teklif etmektedir. Özellikle haberler arasında teâruz bulunduğu zaman haberlerin usûle arz edilmesini ve usûlün desteklediği haberin delil olarak kullanılmasını uygun bulur. Cessâs'ın birçok yerde kullandığı “*usûl* (asıllar)” ile bazen kitap ve sünneti bazen de İslâm hukukunda yerleşik temel ilkeleri kastettiği anlaşılmaktadır.

Cessâs Hanefî mezhebinin anlayışına uygun olarak âhâd haberlerle nassa ziyade yapılmasının caiz olmadığını söyleyerek haber-i vahid ile Kur'ân ve sabit sünnete muâraza edilemeyeceğini belirtmektedir. Bu nedenle nassa ziyade gerekçesiyle birçok hadisin kabul edilemeyeceğini örneklerle izah etmektedir.

Sonuç olarak Cessâs, Tahâvî'nin muhtasarına yazmış olduğu şerhte genelde birçok usûl konusuna özelde ise âhâd haberlere ayrıntılı

bir şekilde yer vermektedir. Dolayısıyla eseri bize ulaşmayan ilk dönem Hanefî usûlcülerin ya da onların teorik birikimini aktaran Cessâs'ın usûl anlayışının ortaya konulabilmesi için sadece usûl kitaplarının değil fıkıh kitaplarının da incelenerek bütüncül bir değerlendirme yapılması ehemmiyet arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- Âmidî, Ebû'l-Hasen Seyfuddîn 'Alî b. Muḥammed b. Sâlim es-Sa'lebî. *el-İbkâm fî uşûli'l-ahkâm*. thk. 'Abdurrezzâk Afîfî. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, ts.
- Apaydın, Yunus. *İslam Hukuk Usûlü*. Kayseri: Kardeşler Ofset, 2016.
- Aslan, Nasi. "Hanefîlerin Umûmü'l-Belvâ ve Mâlikîlerin Amel-i Ehl-i Medîne İlkesi Bağlamında Haber-i Vâhid'in Değeri Üzerine" 4/2 (2004), 19-32.
- Aydın, Hakkı. "Cassas ve Debûsî'nin Usûllerindeki Metodları". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 4 (2000), 11-60.
- Bağdâdî, Ebû Bekr el-Hatîb Ahmed b. Ali b. Sabit Hatîb. *Târîhu Medînetü'sselâm ve abbâru mubaddisîbâ*. thk. Beşşar Avvad Ma'ruf. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1422.
- Bedir, Murteza. *Fıkıh, Mezhep ve Sünnet*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2004.
- Buḥârî, Ebû 'Abdullah Muḥammed b. İsmâ'îl b. İbrâhîm. *Şaḥîḥu'l-Buḥârî*. thk. Muḥammed Zuheyr b. Nâşır. b.y.: Dâru Tavḳ en-Necât, 1422.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî. *Abkâmü'l-Kur'ân*. thk. Abdüsselam Muhammed Ali Şahin. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiye, 1415.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî. *el-Fusûl fî'l-usûl*. Kuveyt: Vezâretü'l-Evkâfi'l-Kuveytiye, 1994.
- Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî Râzî. *Şerbu Muhtasari't-Tabâvî fî'l-fikhi'l-Hanefî*. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2010.
- Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali. *et-Ta'rîfât*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1983.
- Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebû'l-Meâlî Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf Tâî Nîsâbûrî. *el-Burbân fî usûli'l-fikh*. thk. Salâh b. Muhammed b. Uveyda. Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-İlmiyye, 1997.
- Çınar, Fatih. "İ'lâmü'l-Muvakkî'n'in Takdim ve Tahlili". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/53 (2017), 839-858.

- Dağcı, Şamil. “İhsan”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 21/546-548. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Ebû Dâvûd, Suleymân b. Eş‘as Ezdî es-Sicistânî. *Sünen-i Ebû Dâvûd*. thk. Muḥammed Muḥyiddîn ‘Abdulḥamîd. Beyrut: el-Mektebetü'l-‘Asriyye, ts.
- Esen, Hüseyin. “Zina”. *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 44/440-444. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Gazzâlî, Hucetu'l-İslâm Ebû Ḥâmid Muḥammed b. Muḥammed. *Mustaşfâ fî ‘ilmi’l-uşûl*. thk. Muḥammed ‘Abdusselâm ‘Abduşşâfi. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-‘İlmiyye, 1993.
- Gınbıroğlu, Mustafa. *İslam Hukuk Metodolojisinde Âbâd Haber ve Cessâs'ın (m. 917/981) Âbâd Habere Yaklaşımı*. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muḥammed b. Aḥmed b. Muḥammed b. Aḥmed Kurtûbî Endelusî. *Bidâyetu'l-Muctebid ve Nihayetu'l-Muktesid*. Kâhire: Dâru'l-Ḥadîs, 2004.
- İbn Rüşd el-Ced, Ebû'l-Velîd Muḥammed b. Aḥmed. *el-Beyân ve't-taḥşîl ve ş-şerḥu ve't-tevcîbu ve't-ta'îl li mesâ'ili'l-mustehrace*. thk. Muḥammed Ḥaci ve Âḥarûn. Beyrut: Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, 1988.
- Kâsânî, ‘Alâuddîn Ebû Bekr b. Mes‘ûd b. Ahmed el-Hanefî. *Bedâ'i' u's-şanâ'i' fî tertîbi ş-şerâ'i'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-‘İlmiyye, 2. Basım, 1986.
- Kayapınar, Hasan. “Ali el-Kârî'nin Teâruz Halindeki Haberlere Yönelik Değerlendirmeleri”. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 50 (2019), 133-154.
- Kayapınar, Hasan. *Hanefî Mezhebinde Abad Haber Teorisi: Ali El-Kari Örneği*. Ankara: Akademisyen Kitabevi, 2018.
- Mâverdi, ‘Alî b. Muḥammed. *el-Ḥâvi'l-Kebîr fî fıkhi mezhebi'l-İmâm ş-Şâfi ‘i ve huve Şerḥu Muḥtaşaru'l-Muẓenî*. thk. Şeyḥ ‘Alî Muḥammed Mu’avviḍ ve Dğr. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-‘İlmiyye, 1999.

- Merginânî, Ebü'l-Hasen Burhânüddîn 'Alî b. Ebî Bekr b. 'Abdilcelîl Fergânî. *el-Hidâye fî Şerhi Bidâyeti'l-Mübtedâ*. thk. Tallal Yusuf. Beyrut: Daru'l-İhyâ'î Tûrâsî'l-'Arabi, ts.
- Molla Hüsrev, Muhammed b. Ferâmûz. *Dürrü'l-bükkâm fî şerhi Gururî'l-abbkâm*. b.y.: Dâru İhyâ'î'l-kütübî'l-arabiye, ts.
- Muslim, Ebü'l-Hüseyn b. el-Haccâc. *Şahîhu Muslim*. thk. Muhammed Fu'âd 'Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâ'î Turâsî'l-'Arabî, ts.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *Ravdatu't-tâlibîn ve 'umdetu'l-muttakîn*. thk. Zuheyr eş-Şâsî. Beyrut: el Mektebetü'l-İslâmî, 1991.
- Özen, Şükrü. "Teâruz". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 40/208-211. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1993.
- Syamsuddin, Sahiron. "Ebu Hanife'nin Haber'i Vâhid'i Delil Olarak Kullanması". çev. A. Kadir Evgin. *Kabramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (2003), 145-159.
- Şâfî'î, Ebû 'Abdullah Muhammed b. İdrîs. *el-Musned*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1400.
- Şimşek, Murat. "Hanefî Fakihlerin Haber Anlayışlarının Bir Göstergesi Olarak Nass Üzerine Ziyâde Meselesi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 13 (2009), 103-130.
- Şirâzî, Ebû İshak. *el-Mubezzeb fî fıkhi'l-İmâm eş-Şâfî'î*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye.
- Ṭahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed. *Şerhu Meâni'i'l-âsâr*. thk. Muhammed Zührî Neccâr - Muhammed Seyyid Câdü'lhâk. b.y.: 'Âlemü'l-Kütüb, 1994.
- Tirmizî, Muhammed b. 'İsâ b. Şevre b. Mûsa b.ed-Dahhâk. *Sünen-i Tirmizî*. thk. Ahmed Muhammed Şâkir-Muhammed Fu'âd 'Abdülbâkî-İbrâhîm Utve 'Avd. Mısır: Şirketü Mektebeti ve Maṭbaati Muştafa el-Bâbî el-Halebî, 2. Basım, 1975.

- Üsmendî, Alâaddin Muhammed b. Abdilhamid. *Bezli'n-nazar fi usûli'l-fıkıh*. Kahire: Mektebetü't-Türâs, 1992.
- Yargı, Mehmet Ali. "Fıkıh Usulcülerine Göre Yaygın Olarak Nakledilmesi Gereken Haberler". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 7 (2006), 141-179.
- Yargı, Mehmet Ali. *Meşhur Sünnetin Dindeki Yeri*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2009.
- Yavuz, Yunus Vehbi. "Ahkâmü'l-Kur'ân". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 1/553. İstanbul: TDV Yayınları, 1988.
- Yelek, Kamil. "Nas Üzerine Ziyâdenin Mahiyeti ve Bunun Fürû-i Fıkıha Etkisi". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 35 (2020), 43-77.
- Yılmaz, Muharrem. "Nassa Ziyâde Problemi ve Fikhî İhtilâflara Etkisi (Hanefî ve Şâfî Mezhepleri Örneğinde)". *Gaziosmanpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/1 (2018), 1-28.
- Zeyla'î, Ebû Muhammed Osmân b. Ali. *Tebyînü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dakâik*. Bulak: Matba'atü'l-Kübra'l-Emîriyye, 1313.